

פילון האלכסנדרוני:
על שהרע נוהג לארוב לטוב
פירוש פילוסופי וספרותי של היצירה

פירש והוסיף מבואות והערות
אלעד פילר

הסדרה לפילוסופיה יהודית

עורך הסדרה:
פרופ' אבי אלקיים

חברי המערכת:
פרופ' זאב הרוי
פרופ' חנוך בן-פזי

פילון האלכסנדרוני:
על שהרע נוהג לארוב לטוב
פירוש פילוסופי וספרותי של היצירה

פירש והוסיף מבואות והערות
אלעד פילר

הוצאת אֶדְרָא, תל אביב

Elad Filler

**Philo of Alexandria:
That the Worse is Wont to Attack the Better**
A Complete Philosophical and Literary Analysis

עיצוב העטיפה: אבי אלקיים

ציור העטיפה: כיסוי מזבח מגראבו ידוע גם בשם 'מזבח פטרי'.
עבודתו של מאסטר ברטראם בין השנים 1379-1383.

הספר יצא לאור בסיוע האיגוד העולמי למדעי היהדות

מסת"ב: 978-965-7773-15-4 ISBN:

© כל הזכויות שמורות להוצאת אֶדְרָא, תל אביב

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי – אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת מאת בית ההוצאה לאור שתניתן מראש ובכתב.

נדפס בישראל תשפ"א – 2021

© Copyright 2021 by Idra Publishing

Idra Press <IdraPublisher@gmail.com>

<http://idra.org.il/>

סידור, עימוד, לוחות והדפסה:

א. אורן הפקות דפוס בע"מ, שד' רוטשילד 109, תל אביב

להורי

תוכן העניינים

9	הקדמה
13	מבוא
51	רשימת קיצורים
54	על שהרע נוהג לארוב לטוב
	PERI TOU TO CEIRON TWI KREITTONI
55	FILEIN EPITIQUESQAI
	נספחים:
215	נספח א': יחסו של פילון ליחס שבין השכל והחושים
	נספח ב': על העימות שבין הפילוסופיה האמיתית לבין
218	הפילוסופיה המדומה של הסופיסטים
222	נספח ג': הסופיסטיקה והשקר
	נספח ד': ה'אהבה העצמית' (קין) והקונטקסט המוסרי של
226	מילת הלב בעולם הנוצרי
235	ביבליוגרפיה
257	מפתח מקורות
281	מפתח העניינים
301	מפתח שמות ומקומות

הקדמה

"ה שיבה למולדת צריכה להיות כאחת שיבה לאוצרות הרוחניים והתרבותיים של העם מן הדורות השונים. אין שיבה בלי תשובה. עלינו לתקן את המעוות ואת העזובה ביחס ליצירה היהודית העתיקה, ועל בני זמננו שומה לאסוף ולקבץ נדחים ונשכחים מן הזמנים שעברו, ולהשיב אותם למלכות הרוח שלנו" בדברים אלה, שיצאו מן הלב, תיאר בערב ראש-חודש ניסן התרצ"ז (1937) מנחם שטיין את החובה לגאול את הגותו של פילון האלכסנדרוני, שבמרוצת השנים כמעט ונשכח מישראל. כיום, למעלה משמונה עשורים מאז כתב בורשה הפרופסור שטיין את דבריו, נראה שכמו תחילת גאולתן של ישראל כך גאולתו של פילון מתקדמת 'קמעא קמעא' בתקוה ש'כל מה שהיא הולכת, היא רבה והולכת'.

לדאבון הלב, עדיין לא זכה פילון למקום הראוי לו בעיסוק הישראלי במחשבת ישראל, ומתוכניות הלימודים של חלק מהמוסדות האקדמיים בארץ – הנישאים על כנפי רוח הזמן – נעדר פילון כליל, שהרי הישג – מיושן, והחדש – מקודש. לאלו המבקשים לטעום מיינו המשומר של פילון, להתבסס מפרשנותו ולהתפכח מפקחותו מיועד ספר זה. את ההצעה לכתוב פירוש לספרו של פילון 'על שהרע נוהג לארוב לטוב' קיבלתי לפני שנים ממורי פרופסור יוחנן גלוקר. מתוך המחשבה שאין בנמצא ניתוח רהוט ומפורט של יצירה זאת ויתכן מאד שעבודתי תהווה ניתוח ראשון מסוג זה של יצירה בשלמותה וכסדרה נרתמתי למשימה. המחקר הנוכחי עוקב צעד אחר צעד אחרי היצירה כפי שפילון מגולל אותה לפנינו ומנתח את ההרכב והמבנה של היצירה וכן את האמצעים השונים שבהם משתמש פילון כדי ליצור את הסינתזה בין הטקסט המקראי, הפרשנות האליגורית, והמקורות והרעיונות החוץ מקראיים שהוא מביא לפרשנותו. ראשיתה של העבודה החלה לפני שנים במסגרת פוסט-דוקטורט ב'מרכז שלם' בירושלים ואחריה בפירוש הנוכחי המוגש לחוקר ולקורא העברי המשכיל.

את ספרו של פילון 'על שהרע נוהג לארוב לטוב' העוסק בפירוש פסוקים ח'-ט"ו של פרק ד' בבראשית חילקתי בהתאם לפסוקים אותם פילון מפרש.

כדי להקל על הקורא הקדמתי לכל פסקה של דברי פילון סיכום של תמצית דבריו. לאחר סיכום קצר זה יבוא הפסוק אותו פילון מפרש. בראש המקור היווני מצוין הפסוק כהופעתו בתרגום השבעים ובראש התרגום העברי מצוין נוסח המסורה (כאשר הבנת הפרשנות של פילון תלויה בנוסח השבעים, עליו פילון נשען, מצוין התרגום העברי של השבעים בהערת כוכבית).

הטקסט היווני המופיע במהדורה דו-לשונית זאת הוא של ההוצאה הבקורתית הגדולה של ליאופולד כהן ופאול וונדלנד, שהיא עדין ההוצאה הטובה ביותר של כתבי פילון ביוונית: *Philonis Alexandrini opera quae supersunt*. Edd. Leopoldus Cohn, Paulus Wendland et Sigismundus Cohn. 6 vols. (Berlin: Georg Reimer, 1896-1915). מולו מופיע תרגומו העברי (בשינויים ובהתאם לתיקונים שנדרשו) של יהושע עמיר שיצא לאור על-ידי מוסד ביאליק והאקדמיה הלאומית הישראלית למדעים בשנת תשנ"ז (כתבי פילון האלכסנדרוני, בעריכת יהושע עמיר, כרך ד', חלק ראשון, מוסד ביאליק והאקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ירושלים תשנ"ז, עמ' 274-231). האחריות על השינויים שנעשו בתרגום העברי היא שלי. ההפניות להערות השולים, הכוללות את הפירוש לדברי פילון, מצויות לסרוגין הן בתרגום העברי והן במקור היווני (רוב ההפניות המצוינות בטקסט היווני הן להערות פילולוגיות).

לצורך הפירוש הסתייעתי בהערותיו של האנס לייזגאנג המופיעות בתרגומו הגרמני – תרגום מפורש – של ספרו של פילון (הכולל גם הערות מאת יצחק היינמן), המופיע בתרגום הגרמני הגדול של כל כתבי פילון מיוונית, שאף אותו ערך ליאופולד כהן: Ueber die Nachstellungen die der Schlechtere dem Besseren zu bereiten pflegt, in: *Philo von Alexandria: die Werke in deutscher Übersetzung*. Edited by Leopold Cohn, Isaac Heinemann et al. 7 vols. (Breslau: M & H Marcus Verlag; Berlin: de Gruyter, Irène) וכן בהערותיה של אירן פואר (1909-1964), vol. 3, pp. 276-331 (Feuer לתרגומה הצרפתי של ספר זה בהוצאה הצרפתית הגדולה של כתבי פילון (מקור מול תרגום): *Les œuvres de Philon d'Alexandrie*. Edited by Roger Arnaldez, Jean Pouilloux, and Claude Mondésert (Paris: Cerf, 1961-1992), vol. 5, 1965). גם הערותיו הרבות של יהושע עמיר לתרגומו העברי (שצויין לעיל) והערותיו של ג'ורג' הרברט ויטאקר לתרגומו האנגלי בסדרה הדו-לשונית Loeb Classical Library אותה ערך פרנסיס הנרי קולסון: *Philo in Ten Volumes (and Two Supplementary Volumes)*. English

translation by F. H. Colson, G. H. Whitaker (and R. Marcus), 12 vols. (London: William Heinemann; Cambridge, MA: Harvard University Press, 1929-1962), vol. 2 האנגלי והעברי כוללות מבואות סיכומיים בעיקרם הנעדרים ניתוח שוטף וממצה של היצירה. אני מקווה שניתוח ספרותי ופילוסופי רצוף זה של היצירה בשלמותה ישלים את החסר.

שלמי־תודה והוקרה רבה לפרופ' יוחנן גלוקר שהגה את רעיון כתיבת הספר וליווה את כתיבתו בעצה טובה. פרופ' גלוקר קרא את כתב היד והערותיו היקרות מפז העשירו אותו. תודה מקרב לב שלוחה לפרופ' כנה ורמן ולתוכנית דייכמן לספרות יהודית ונוצרית בתקופה ההלניסטית-רומית באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, בה זכיתי ללמד במשך שנים רבות, על התמיכה בהוצאת הספר לאור. קריאתה המדוקדקת של פרופ' ורמן את טיוטת המבוא והערותיה החשובות היו לי לעזר רב. רוב תודות להוצאת אדרא וביחוד לעורכה האקדמי הראשי – פרופ' אבי אלקיים, על העניין שהביע בפרסום הספר והתקנתו הנאה. אני אסיר תודה לאלי אורן שניצח על מלאכת התקנת הספר לדפוס במקצועיות רבה ובמאור פנים. תודתי לאיגוד העולמי למדעי היהדות על הסיוע בהוצאת הספר ולמוסד ביאליק ולאקדמיה הישראלית הלאומית למדעים על הרשות להשתמש בתרגומו של יהושע עמיר לחיבורו של פילון. תודה גדולה למשפחתי האהובה: הורי, שמואל והניה פילר – להם מוקדש ספרי זה, אשתי נעמי, וילדי עטרה-חווה, טליה, עינה-רבקה, שירה, הלל-יעקב ואורציון – אשר בהם אתפאר. יעמדו כולם על הברכה.

אלעד פילר
לוד, כסלו תשפ"א

